



לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת וישלח, תשס"ח
מספר 731מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"כה אמר עבדך יעקב"

בתחילת פרשתנו מתקיים המפגש בין יעקב לעשו. יעקב חוזר לארץ ישראל עשרים שנה לאחר שנמלט על נפשו מכעסו של עשו. כאשר נודע ליעקב שעשו בא לקראתו עם ארבע מאות איש, פחד מאוד ונקט אמצעים הגנתיים: "התקין עצמו לשלושה דברים: לדורון, לתפילה, ולמלחמה" (רש"י על לב:ט). על הדבר הראשון – הדורון – עולות כמה שאלות:

אם מטרת המתנות ששלח יעקב לעשו הייתה ניסיון לבטל את כעסו של עשו, אפשר היה לצפות שיעקב יבחר בקפידה רבה אלו מתנות לשלוח. והנה בפסוק כתוב להפך: "ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו אחיו" (לב:יג). מהביטוי "מן הבא בידו" ניתן ללמוד שלא היה חשוב ליעקב איזה דורון הוא שולח. מה פשר אדישות זו בדבר טיב המתנה ואיכותה, כשמטרתה הייתה להציל את חייו ואת חיי משפחתו?

ועוד שאלה: אם יעקב אכן חושש שעשו עדיין מתכוון להרגו, אותו ואת כל בני משפחתו, מה הסיכוי שעשו יבטל את תכניתו הרצחנית בגלל דורון של כמה עשרות בהמות? במשך עשרים השנים האחרונות נהפך עשו לאיש עשיר ("ויאמר עשו, יש לי רב", לג:ט) הנוסע בראש פמליה של ארבע מאות איש. האם באמת יש סיכוי שמתנה כזו מאת יעקב תשפיע על עשו, עד שכל השנאה והזעם שפעפעו בו במשך עשרים שנה ייסלחו ויישכחו? בוודאי טמון בשליחת הדורון משהו עמוק וחשוב הרבה מסתם מתנה מיעקב למצוא חן בעיני עשו.

יש עוד היבטים בהתנהגותו של יעקב שדורשים הסבר. בדברי יעקב לעשו, שוב ושוב יעקב מתאר את עצמו בכינוי "עבדך", ואת עשו – "אדני". לא פחות מ-12 פעמים מופיעים הביטויים האלו. למה הדגיש יעקב כל-כך הרבה פעמים שהוא רק עבד כלפי עשו? האם חשב יעקב שהשפלה אישית זו תשפיע על עשו לסלוח לו?

ולא רק במילים יעקב משפיל את עצמו אלא גם במעשים. כאשר יעקב שולח את נשותיו ואת ילדיו לקראת עשו, הוא מצווה לכל אחד מהם להשתחוות, והם אכן עשו זאת, ככתוב: "ותגשן השפחות הנה וילדיהן ותשתחוין ותגש גם לאה וילדיה וישתחוו ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו" (לג:ו-ז). זאת ועוד: כאשר יעקב עצמו צעד לקראת עשו, הוא השפיל את עצמו עוד, ככתוב: "וישתחו ארצה שבע פעמים עד גֶּשְׁתו עד אחיו" (לג:ג). **שבע פעמים!** האין זה מוגזם? כדי להבין את הטקטיקה של יעקב, עלינו לשוב ולהיזכר בסיבת הכעס של עשו. עשו כעס על שיעקב העביר לעצמו במרמה את הברכה שהייתה מיועדת לעשו ("ויאמר [יצחק] בא אחיך במרמה ויקח ברכתך", כז:לה). אבל מה קרה בפועל? האם הברכה התממשה? התשובה שלילית! באמצעות הכינויים "עבדך" ו"אדוני", יעקב אומר לעשו, כביכול, שלא יצא דבר מברכת יצחק "הוה גביר לאחיק" (כז:כט). "עכשיו הרי אני עבד כלפיך ואתה אדון כלפיי". גם

מטרתם של ההשתחויות ושאר מעשי יעקב הייתה להדגיש לעשו שברכת אביהם "וישתחו לך בני אמך", התגלתה כמילים בעלמא ללא כל תוכן מעשי; 'והרי נשיי וילדיי משתחוים לך, ואני עצמי משתחוה שבע פעמים. אפילו בית אין לי, ככתוב: "עם לבן גרתי" (לב:ד), והנה אתה רוכב בראש פמליה של מאות אנשים, אדון לכל דבר: "ראיתי פניך כראת פני א-להים" (לג:י). המסקנה מכול זה היא שמעשה הרמאות לא היה חשוב כל-כך, שכן בפועל לא יצא ממנו דבר.

הדרך המעניינת שבה מדגיש יעקב את נחיתותו כלפי עשו מתבטאת במתן הדורון. בעולם הקדמון היה מושג שנקרא tribute, שהגדרתו לפי מילון Oxford: "מתנה שאיש מוסר למנהיג כסימן של תלות". מטרת המתנה כלל לא הייתה לתת לעשו משהו יקר או יפה אלא סימן מקובל באותם ימים להודות בפומבי על נחיתותו של יעקב כלפי עשו. לכן התורה אומרת לנו שלא מהות המתנה חשובה ("מן הבא בידו, מנחה לעשו"), אלא עצם נתינתה לעשו, והיא באה להעיד בגלוי שעשו הוא האדון ויעקב הוא העבד.

יש היבט נוסף שראוי להעיר בעניין המפגש הדרמטי בין האחים. האם היה יסוד לחשש של יעקב שלאחר כל-כך הרבה שנים עדיין עשו נשאר דבק במטרתו להרגו? האם הגיוני שאחרי תקופה ארוכה של עשרים שנה, שנאת עשו ליעקב עדיין רבה כל כך עד-כדי נכונות לרצח? כדי לרדת לעומק השנאה של עשו עלינו להבין ששנאתו ליעקב נבעה לא רק מהפסד הפן החומרי של הברכה. לכעסו של עשו הייתה סיבה אחרת, הקשורה לדינמיקה המיוחדת ששררה בין עשו לאביו יצחק. הפסוקים מתארים כמה עשו העריץ את אביו וכמה אהב יצחק את עשו (שלא כרבקה אמו, שעל יחסה לעשו הכתוב כמעט ואינו אומר דבר).

אחד מרגעי השיא של הקשר המיוחד הזה אמור היה להתממש ביום שבו עשו צריך היה לעמוד לפני אביו ולקבל את ברכתו. ועכשיו אחיו יעקב קלקל את החוויה! זאת משמעותו האמיתית של "חטאו" של יעקב – לא זו בלבד שיעקב גנב את הברכה הגשמית, דהיינו כסף, מעמד, עצמה, וכו', אלא פי כמה גרוע מזה: יעקב קלקל את חוויית הקשר הייחודי שקבלת הברכה הייתה אמורה להיות בעיני עשו. קשה להגזים בכעסו של עשו כלפי אחיו עבור מעשה זה, וקל להבין את החלטתו להרגו.

במהלך האירועים, מיד אחרי גנבת הברכה, אנו למדים על עומק אהבתו של עשו כלפי אביו. עשו השתוקק להרוג את יעקב בגלל גנבת הברכה, אבל ידע כמה צער ועצב יגרום מעשה זה לאביו. לכן שלט עשו בעצמו והחליט לא לפגוע ביעקב כל זמן שאביו חי: "ויאמר עשו בלבו, יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי" (כז:מא). בראש מעייניו של עשו עמדה ההתחשבות באביו האהוב ובטובתו.

מעניין להשוות את התנהגותו זו של עשו להתנהגותם של אחי יוסף. בשני המקרים המצב דומה. האחים שנאו את יוסף כפי שעשו שנא את יעקב. אבל שלא כעשו, האחים לא התגברו על רגשותיהם וביקשו להיפטר ממנו. לאחר מעשה, האחים גרמו ליעקב אביהם אף לחשוב שיוסף מת, כתוב (לז:לד-לו):

ויקרע יעקב שמלתיו וישם שק במתניו ויתאבל על בנו ימים רבים ויקמו כל בניו וכל בנותיו לנחמו וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבל שאלה ויבך אֶתו אביו.
רק לאחר המעשה, כאשר היה כבר מאוחר מדי, הבינו האחים את הנזק העצום שגרמו לאביהם, אבל אז לא ניתן היה לעשות דבר.

כאן חשוב לשים לב למילים של עשו. הוא לא אמר 'אחכה עד שאבי ימות'. אהבתו של עשו כלפי אביו הייתה רבה כל-כך שעשו לא היה מסוגל להוציא מפיו או להכניס למחשבתו את המילים הנוראות 'אבי ימות'. לכן דיבר בלשון עקיפה: "יקרבו ימי אבל אבי". על מצוות כיבוד אב אפשר ללמוד הרבה מהתנהגותו של עשו דווקא.

פרופ' נתן אביעזר
המחלקה לפסיקה